

Žanriõpetuse rakendamine jutustava ja arutleva teksti kirjutamisel

19.04.2024

Merilin Aruvee

emakeeleõpetuse ja rakenduslingvistika lektor, PhD

Katarin Leppik

lingvistika nooremteadur, MA

Kaasautorid Joosep Susi ja Janika Vaht

TALLINNA ÜLIKOOL

Ülevaade

1. Tekstikeskne emakeeleõpetus ja žanriteadlikkus
2. Narratiivsest tekstist õudusjutuni
3. Arutlevast tekstist kirjandini
4. „Lugedes õppima“ ja tegevusuuringud
5. Tulemused
6. Arutelu ehk Mida peale hakata?

1. Tekstikeskne emakeele- õpetus ja žanriteadlikkus

Probleem

- Tekstikeskne emakeeleõpetus on eesti keele ja kirjanduse ainekavade keskne põhimõte
- Tekstikesksus pole veel piisavalt juurdunud ning vajab metoodilist tuge (Aruvee 2021, Aruvee 2023)
- Tekstikeskse käsitusviisi aluseks sobib süsteemfunktsionaalsest keeleteooriast lähtuv Sydney koolkonna žanripedagoogika (Rose, Martin 2012)
- Esimene katsetus osutas, et õpilased ja õpetajad vajavad rohkem toetust (Aruvee 2021)

Žanr ja keeleteadlikkus

- Žanrid on kultuurikohased, korduva ülesehitusega eesmärgipärased suhtlusaktid (Martin 2009)
- Žanrid on dünaamilised (Kress 1993)
- Emakeeleõpetuse ülesanne kujundada tekstitüüpide tunnetus ja suhtlusolukordadele omaste žanrite valdamine (Kerge 2010)
- Tunnetus kujuneb tekstiliste eeskujude jäljendamise kaudu (Kerge 2010)

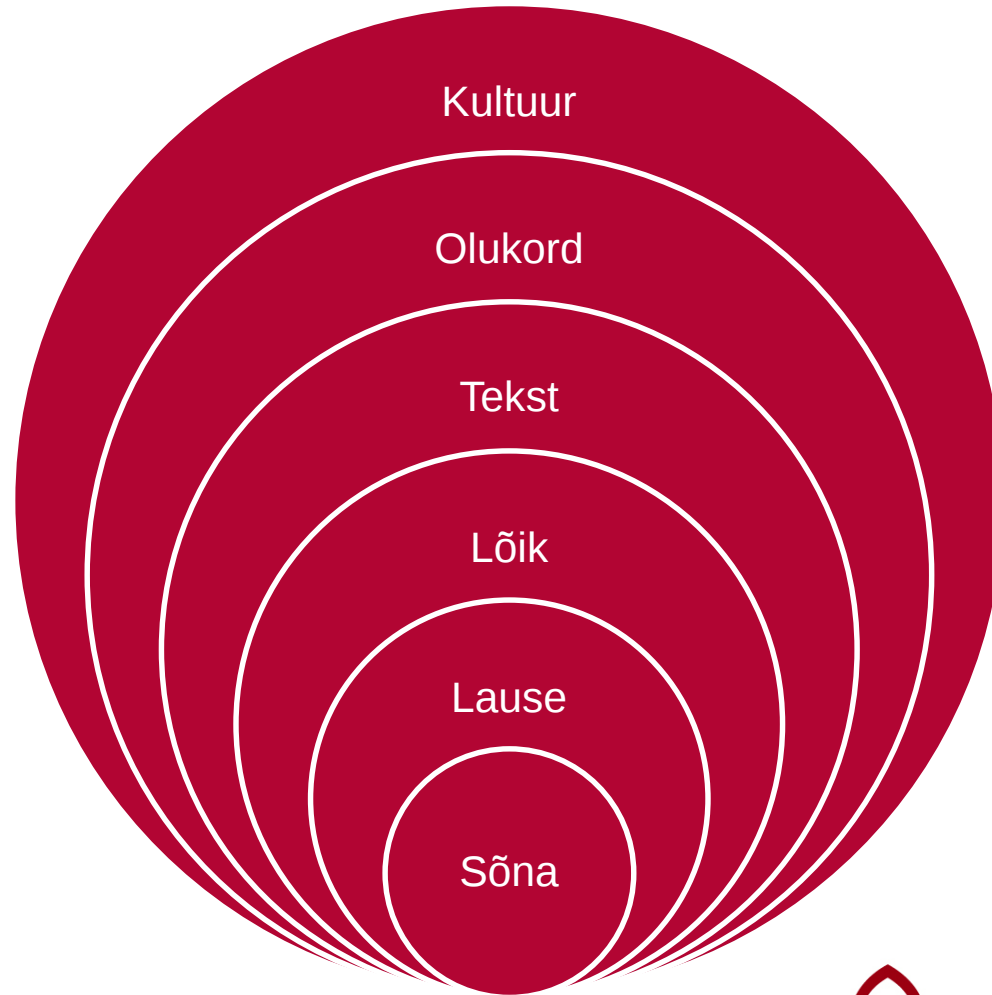

Žanrid Sydney koolkonnas

- Igale žanrile on omane retooriliste eesmärkide kombinatsioon
- Kindlat retoorilist eesmärki täitev tekstiosa on **käik**
- Käik võib jaguneda väiksemateks osadeks ehk **sammudeks** (Rose, Martin 2012: 129–130)
- Sammud on käikude alaüksused, mis võivad sisalda ühte või mitut toimingut, võivad esineda ühe v mitme lausena
- Näiteks kirjandi sissejuhatuse on üks käik, mis jaguneb kaheks sammuks

Keele rakendumise mudel (Martin 2009, Rose, Martin 2012)

TALLINNA ÜLIKOOL

Kirjaoskuse peegelduspõhimõte

2. Narratiivne tekst. Õudusjutt

Narratiivist õudusjutuni

- Algus- ja lõputähised, tegevusaeg ja -koht, tegelaste kirjeldused, dialoogid, tegevuste eesmärgid ning tegelas(t)e reaktsioonid, takistused ning katsed neid ületada (Shapiro 1991: 960, Soodla jt 2010: 280)
- Esineb minevikuvorme ja tegevusverbe, aja- ja kohaväljendeid ning aktiivne tegija lause alusena. (Soodla jt 2010: 278, Kasik 2007: 13. 30)
- Õudusjutu taotlus tekitada hirmu- ja ärevustunnet, uudishimu, rahutust, ebamugavust, hämmingut ja vastikust
- Argine eluolu → üleloomulikud jõud, õudusolendid või õudusnähtused ning sünge atmosfäär (Org 2008: 423, 2017: 112)

Jutustus (Rose 2008)

KÄIGUD	SAMMUD
TINGIMUSED	OLUSTIK (AEG JA KOHT) KÄIVITAV SÜNDMUS
KOMPLIKATSIOON	KÄIVITAV SÜNDMUS PROBLEEM TEGELASE KAVATSUS TEGUTSEMINE
REAKTSIOON	OTSENE TAGAJÄRG TEGELASE REAKTSIOON TEGELASE KATSE

Jutustuse keel

– **Protsessid**

- domineerib dünaamiline laad, lihtminevik

– **Isiku väljendamine**

- mina- või tema-vorm, personifikatsioon

– **Tingimused**

- subjektiivsed ja objektiivsed aega ja kohta ning viisi näitavad sõnad

– **Hinnang**

- modaalverbid vm hinnanguverbid, rõhumäärsõnad

– **Sidusus**

- kordused, sidendus, ajaline järgnevus, põhjus-tagajärg seos

– **Intertekstuaalsus**

- Otsekõne

KOMPLIKATSIOON
olustik
käivitav sündmus

probleem

tegutsemine

Lasu müra **kurdistas** Massoni minutiks, suitsupilved
panid läkastama. Kui suits **hajus**, **olid** rotid **kadunud**.
Kalmistuvaht **surus** revolvri tagasi taskusse ja **roomas** kiirelt
mööda tunnelit. Kuid elukad **jõudsid** talle järele ning **tormasid**
taas **kallale**. Hulk elajaid **viskus** üheaegselt ta jalgadele,
hammustades ja **kriisates**. Masson **karjatas** õudusest ning
haaranud revolvri, **tulistas** sihtimata – õnneks **ei lasknud** ta
oma jalakandu läbi...

REAKTSIOON
otsene tagajärg
tegelase reaktsioon

Seekord **ei taganenud** rotid kuigi kaugele, kuid Masson
pürgis täiel võimal edasi, hoides relva kallaletungi puhuks
valmis.

KOMPLIKATSIOON
probleem

Krabinat **kuuldes suunas** ta pimedust lõikava valguskiire
tahapoole ja **nägi**, et tohtu suur hall rott **jälgis** teda tardunult.
Roti pikad, torkivad vurrud **tõmblesid**, soomuseline paljas saba
liikus aeglaselt küljelt küljele.

REAKTSIOON
tegelase reaktsioon
otsene tagajärg

Masson **röögatas**.
Loom **taganes**.

TALLINNA ÜLIKOOL

3. Arutlev tekst. Kirjand

Arutlus

- Argumentatsioon ehk veenmine, näidates eri nähtuste ja seisukohtade vahelisi seoseid ning tehes nende põhjal järeldusi (Hennoste 1998: 18, Kasik 2007: 30)
- Väidete ja vastuväidete põhjendamine
- Tundepõhine vs loogilis-objektiivne arutluskäik (Perelman 1982, van Dijk 2005: 132–135)
- Emakeeleõpetuse traditsioonina **kirjand**: sissejuhatus, teemaarendus ja lõpetus
- Õpetuses jääb kõrvale aga teksti funktsioon, suhtluseesmärk, dialoog autori ja lugeja vahel ning koherentsus ja vastavad keelevahendid (Lepajõe 2011: 117–118)

Arutlus (Rose 2013)

KÄIGUD	SAMMUD
SISSEJUHATUS	TAUSTA AVAMINE PÕHIVÄIDE/PÕHIKÜSIMUS
TEEMAARENDUS	VÄIDE SELGITUS NÄIDE JÄRELDUS
LÕPETUS	VASTUS PÕHIVÄITELE ÜLDISED JÄRELDUSED

Kirjandi keel

-Protsessid

- üldised, abstraktsed tegevused, eitus

-Osalistes

- mina- või meie-vorm, üldisik, umbisikuline tegumood, personifikatsioon

-Tingimused

- Subjektiivsed või objektiivsed määrsõnad, hulgasõnad

-Hinnang

- modaalverbid vm hinnanguverbid, rõhumäärsõnad: tõenäosus, võimalikkus, lubatus, vajalikkus (*näib, võib oletada, küllalt, tõenäoliselt, see on tähtis, peab, on kohustatud*)

-Sidusus

- kordused, sidendus, põhjus-tagajärg seos, vastandamine

-Intertekstuaalsus

- tsitaatide või refereeringute kasutus

KÄIGUD- SAMMUD

SISSEJUHATUS
tausta avamine

põhiküsimus

ARGUMENTATSIOON
väide

selgitus/eeldus

näide/tõestus

järeldus

NÄIDE

Erinevad kultuurid teevadki maalima just selliseks nagu see praegu on – kirevaks [---] Missugused võimalused on sellises olukorras rahvaste ja kultuuride, eriti veel väikerahvaste nagu eestlaste ja nende kultuuride, püsimiseks?

Suurim oht eesti kultuurile on igal juhul väljaränne.

Inimesed lahkusid siit paremat elu otsima juba üle 100 aasta tagasi, kuid tollal oli neid kaduvväike hulk. [---]

Lahkujad ütlevad, et kõik on ajutine, kuid hea elujärje peale saades on see „ajutine“ just kõige püsivam.

Toomas Hendrik Ilves teeb tänuväärset tööd kampaania „Talendid koju!“ raames [---]

On inimesi, kes väidavad, et Eestist emigreerudes võtavad nad oma kultuuri kaasa, kuid vastuvaidlematu ning paratamatu on fakt, et nende järeltulevad põlved oma uuel kodumaal on pigem sealsesse kultuuri sulandunud.

TALLINNA ÜLIKOOL

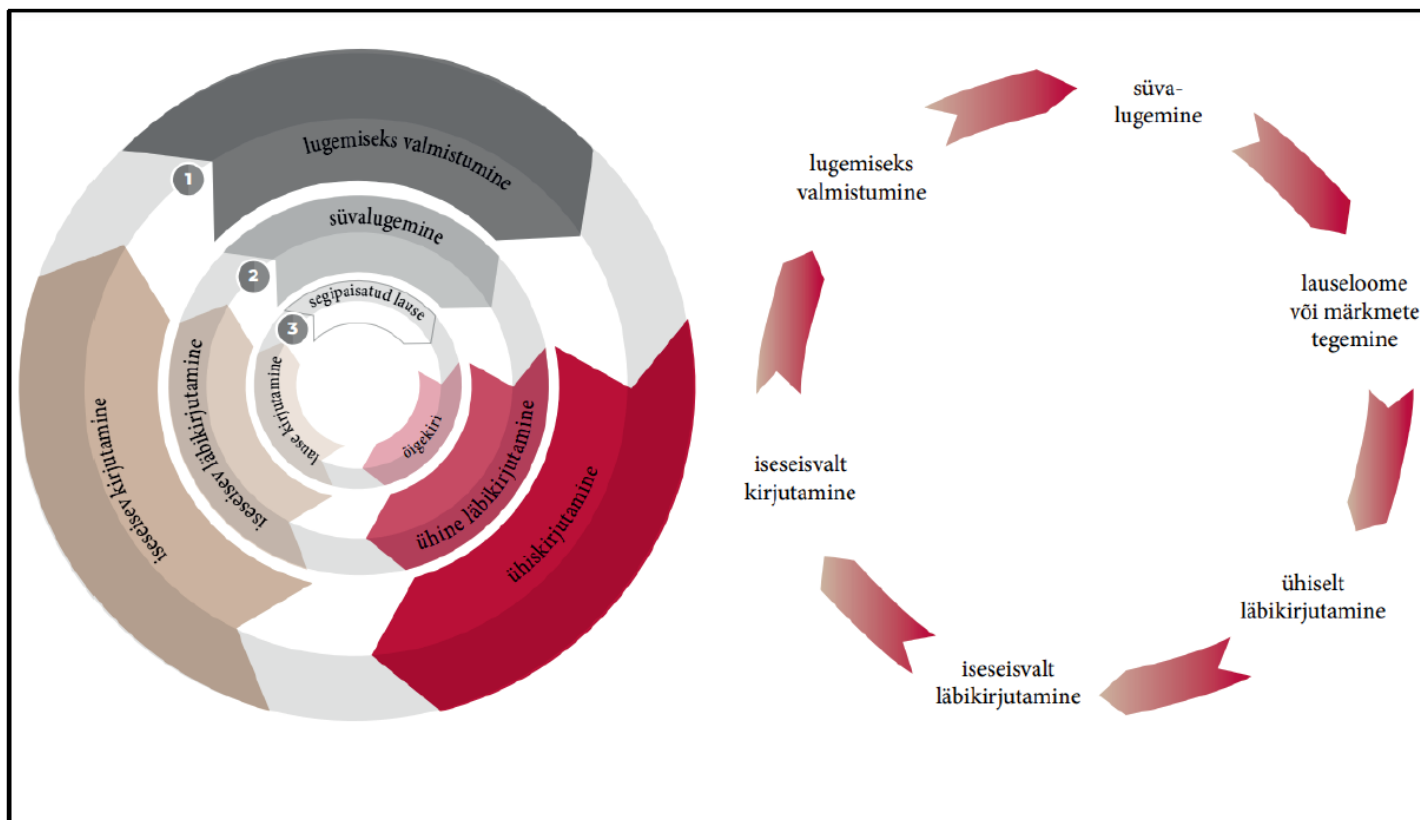
4. Tegevusuuring ja „Lugedes õppima“

Süvitsi õppimine (Coyle, Meyer 2021: 43, 130)

- Õpitu reflekteerimine, dialoog ja tegutsemine
- Žanri tunnetus kujuneb kirjutamisprotsessis
- Kirjutamine võimaldab keeleteadmisi kontekstuaalselt kasutada ja peegeldada, mis omakorda aitab sügavalt õppida.
- Haaratud keel tervikuna, kõik keeletasandid
- Protsess + žanr

„Lugedes õppima“ programm (Rose, Martin 2012)

TALLINNA ÜLIKOOL

„Lugedes õppima“ kirjutamise ja lugemise põimingus (Rose 2015: 9)

	Lugemine	Kirjutamine	
Ülesehitus ja terviktekst	Lugemiseks valmistumine	Ühiskirjutamine	Iseseisev kirjutamine
Lõik	Süvalugemine	Ühine läbikirjutus	Iseseisev läbikirjutus
Lause	Lauseloome	Õigekiri	Lause kirjutamine

Eesmärk

- Kuidas aitab meetod „Lugedes õppima“ toetada õpilaste tekstiloomet?
- Alaküsimused
 - Kuidas toetab meetod „Lugedes õppima“ tekstide **ülesehitust**?
 - Kuidas toetab meetod tekstiliigile omaste keeletarindite ülevõtmist **lause- ja sõnatasandil**?

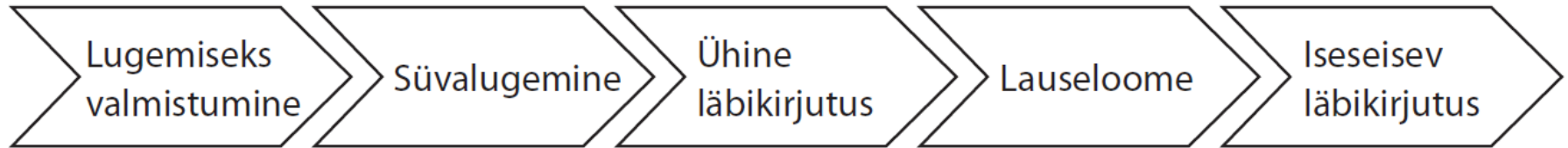

Valim

- Õudusjutu rühm
 - põhikooli 6. klasside õpilased (n=33) vanuses 12–13 aastat (Õ1–Õ33).
- Kirjandi rühm
 - täiskasvanute gümnaasiumi 15 õpilast (Õ34–Õ49).
 - taseme varieeruvus suur, mida valitud metoodika peaks aitama tasandada (Rose 2015: 9-10).

Tegevuskäik

Õudusjutt

Kirjand

TALLINNA ÜLIKOOL

5. Tulemused

Ülesehitus: õudusjutt

- Sidusus, usutavus: sobiv tegelane, tegevuspaik, enesekaitsevahend ja vaenlased
- Näiteid
 - kodusel vanaemal käepärast taignarull hiirte tõrjumiseks
 - matkajal oli lähedal puuoks huntide peletamiseks.
- Ründajateks argipäevast tuttavaid olendid v paranormaalsed tegelased.
- Relvad erisugused relvi, mõni ettejuhtuv ese või kõrvaline abi

Ülesehitus: õudusjutt

- Kokku 11 erinevat käikude kombinatsiooni.
- Kõige enam KOMPLIKATSIOON–REAKTSIOON–KOMPLIKATSIOON–REAKTSIOON (8/33)
- Kõik algasid KOMPLIKATSIOONI esitamisega, järgnes REAKTSIOON (28/33), milles sammudena esinesid tegevuse otsene tagajärg ja tegelase reaktsioon.
- Esinesid ka KOMPLIKATSIOON–KOMPLIKATSIOON–REAKTSIOON (7) ning KOMPLIKATSIOON–REAKTSIOON–REAKTSIOON (6)

Ülesehitus: kirjand

- Ülesehituse struktureeritus tagas üleüldise sidususe – sissejuhatus ja lõpetus olid seotud
- 11 kirjandis 15-st jälgiti alusteksti struktuuri SISSEJUHATUS–ARGUMENTATSIOON–LÕPETUS
- Abiks võis olla alusteksti eeskuju, kus arutleti positiivsete ja negatiivsete külgede üle
- Sissejuhatus ja lõpetus õpilastele kõige lihtsamad
 - (13) *Paratamatult tekib digiühiskonnas küsimus, kas meil on vaja ilukirjandust? [SJ] [---] Kas meil on vaja ilukirjandust? Ilukirjandust on vaja, sest sellel on väga palju positiivseid mõjusid, õpitakse ennast kirjandites ja tavaelus paremini väljendama. [---] Kirjandsest saame palju elutõdesid, mis käevad kaasas elu lõpuni. [L] (Õ35)*

Ülesehitus: kirjand

- 12 õpilase kirjandis 15-st eristus *tausta avamise* samm (14), kõigil ajamääratlus
- Kõigil *põhiväite/küsimuse* samm
- 6 õpilast kordasid põhiväiteid, 3 lisas lõpetusse uusi näiteid
- 9 õpilast esitas üldise järelduse, mis laiendas põhiväidet
- 5 töös oli läbivalt neljaosaline argumentatsioon
- Selgitus kõige keerulisem, kuid igas kirjandis vähemalt ühel korral

Ülesehitus: kirjand

- Näited olid konkreetsed ning selgelt eristuvad
- Järelduse sidumine näitega oli keeruline
- 7 õpilast kasutas sidendit järeldusele üleminekuks
- (18) *Kirjandi kirjutamisel tuleb ette, kuidas õpilased kasutavad nõ “tänapäevakeelt”. [N] Ilukirjandus on hea “vahend”, millega arendada eneseväljendusoskust koolitöodes ja ka igapäeva suhtluses. [J] (Õ35)*

Lausestus: õudusjutt

- Lausepikkusega mängimine
 - *Haamri löögi müra tegi valu poisi kõrvadele. Seinast kukkuvad kroffi tükid panid aevastama. (Õ8)*
 - *Arst võttis raamatu taas kätte ja kõnndis kiirelt läbi pikka musta koridori. (Õ19)*
- Lauselühendid, mida veel ei õpita vahemärgistama
 - *mõtlemata hakkas ta kurikaga vehkima*
 - *lasi mõtlemata*
 - *virutas ilma vaatamata*

Sõnastus: õudusjutt

- Ilmekas sõnavara ja õudusjutule omane atmosfäär
 - *kargasid kallale → tormasid tema poole; söötsid ette; pürgis täiel võhmal mööda talli edasi*
 - *röögatas → karjatas; karjus; kiljatas; möirgas; tegi kergelt väriseva möirge*
- Tabavad täiendid ja võrdlused
 - *nagu paigale naelutatuna*
 - *pikad, karvased jalad; punased silmad;*
 - *pikk, sassis karv; suured valged kihvad; torkivad vurrud; põrgupunased silmad*

Ukse krigin peatas vanaema sekundiks, põrandal veerev tolmu pani aevastama. Kui tolm hajus olid hiired tagasi. Vanaema haaras taskust taignarulli mis tal parajasti taskusse oli jäänud.

Kui ta elutuppa tagasi jõudis ronisid kümned elukad üle ta keha. Vanaema lõi taignarulliga mõtlematult. Seekord ei läinud hiired väga kaugele aga vanaema püüdis joosta nii kaugele kui võimalik.

Hiired aga jõudsid naisele järgi ning kargasid uuesti peale. Vanaema põgenes keldrisse. Kui ta keldrisse jõudis nägi ta enda ees ühte suurt hiirt kes talle liikumatult otsa vaatas. Hiire saba värises ja kõrvad tõmblesid.

Vanaema röögatas, hiir pani plehku.

Allikas: Awborandmadness.fandom.com
Autor: Commissar1

TALLINNA ÜLIKOOL

Lausestus ja sõnastus: kirjand

- Hinnangusõnad ja modaalsus
- Olukohane keelekasutus, madal- ja kõnekeelsust ei esinenud
- Hinnangut võidi rõhutada rõhumäärsõna *ju* abil: *ju väga positiivne*
- Laienditena kasutati fraasides erinevaid määrsõnu: *laialt tuntud; üllatavalt kiire; väga mõjukas*.
- Omadussõnalisi täiendeid, nt *mahukas areng; kõrvaliste asjadega*, ja komparatsiooni määrustes, nt *mugavamaks; üha edukamalt*.
- Modaalsus tõi neutraalsuse; eelkõige esines järeldustes
- 9 õpilasel alusteksti mõju paindlike järelduste tegemisele
- Modaalverb *võima* eri konstruktsioonides

Meie üha uuenevas maailmas on üks lahutamatu osa tehnoloogial, tehisintellektidel ja robotitel. Ühest küljest on see kasulik, aga teisalt on paljudel inimestel oht kaotada töö. Aga kas see ka nii on? [SJ]

Praegu esile kerkivad tehnoloogiad muudavad täielikult meie töökultuuri. Kiire automatiseerimine toimub eriti nendes valdkondades kus tehakse palju rutiinseid tegevusi. **Näiteks tööstusasustustes kus on palju liinitööd või vajadus tõsta raskeid asju. Täna sel päeval on masinate abil võimalik see kõik vaid mõne lihtsa nupu vajutusega ära teha.** Paljud inimesed kardavad, et see ohustab nende töökohti, kuid tegelikkuses lihtsustab see nende tööd ja säästab ka tervist. Paraku on meile loomumane, et kõik uus tekitab hirmu. Kas? Kuidas? On see vajalik? **Umbes 7 aastat tagasi võeti kasutusele pakiautomaadid. Täna seaks päevaks on inimkond sellega juba harjuda ja omaks võtnud. See on lihtne ja kiire viis pakkide saatmiseks ja vastuvõtmiseks 24/7.** Seega ei ole kulleriteenus kuhugi kadunud, töökorraldus vaid muutus. [TA]

6. Arutelu ehk
Mida peale hakata?

Järeldusi ja suundi

- Toestatud protsess oli abiks nii õpilasele kui ka õpetajale
- Meetod pole liiga jäik, õpilastel oli võimalik loov olla
- Kujunes arusaam kõigil keeletasanditel (va õigekiri)
- Kirjandi puhul pakkus otsene grammatika õpetamine kirjutamisele tuge
- Õpetajatel olid žanri tunnetamisel erinevad lähtekohad: kirjandi struktuur on täpselt välja kujunenud, õudusjutu alusteksti käike-samme keeruline määratleda
- Õpetajate tekstiteadlikkust tarvis tõsta → materjale luua → alusuuringuid teha

Allikad

Aruvee, Merilin 2023. *Tekstikeskne aine- ja keeleõpetus: Teoreetiline raamistik ja praktilised soovitused.* Tallinn: Tallinna ülikool.

Aruvee, Merilin 2021. *Žanriõpetus kui ainekirjaoskuse tugi: esimene katseuuring.* – Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat 17, 5–27.

Coyle, Do; Meyer, Oliver 2021. *Beyond CLIL: Pluriliteracies teaching for deeper learning.* Cambridge University Press.

Hennoste, Märt 1998. *Arukas arutleja. Virgela koolikirjandus.* Tallinn.

Kasik, Reet 2007. *Sissejuhatus tekstiõpetusse.* Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Kerge, Krista 2010. *Tekstikeskne keeleõpetus põhikoolis.* – Põhikooli valdkonnaraamat „Eesti keel ja kirjandus“. Koost Mari Kadakas. Riiklik Eksami- ja kvalifikatsioonikeskus.

Kress, Gunther 1993. *Genre as social process.* – *The powers of literacy: A genre approach to teaching writing*, 22–37.

Lepajõe, Kersti 2011. *Kirjand kui tekstiliik: Riigieksamikirjandite tekstuaalsed, retoorilised ja diskursiivsed omadused.* *Dissertationes philologiae Estonicae Universitatis Tartuensis*, 31.

Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Martin, James R. 2009. *Genre and language learning: A social semiotic perspective.* – *Linguistics and education*, 20(1), 10–21.

TALLINNA ÜLIKOOL

Allikad

Org, Andrus 2008. Õudusfiktsiooni narratiivsed tehnikad. – *Keel ja Kirjandus* 6, 421–441.

Org, Andrus 2017. Eesti ulmekirjanduse žanrid ja nende poetika. – Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Perelman, Chaim 1982. *The Realm of Rhetoric*. Notre Dame: University of Notre Dame Press.

Rose, David 2015. *New developments in genre-based literacy pedagogy*. – *Handbook of Writing Research* (2. ed). Toim Charles A. MacArthur, Steve Graham, Jill Fitzgerald. New York: Guilford, 227–242.

Rose, David; Martin, James R. 2012. *Learning to write, reading to learn: Genre, knowledge and pedagogy in the Sydney School*. London: Equinox.

Shapiro, Hudson 1991. Tell me a make-believe story: Coherence and cohesion in young children Picture-elicited narratives. – *Developmental Psychology* 27(6), 960–974.

Soodla, Piret; Kikas, Eve; Pajusalu, Renate; Adamka, Aive; Parm, Sirli 2010.

Vahendamata ja vahendatud narratiiv laste kõnearengu hindamisel. – *Eesti Rakenduslingvistika Ühingu Aastaraamat*, 6, 277–296.

van Dijk, Teun A. 2005. *Ideoloogia: Multidistsiplinaarne käsitus*. Merit Karise (Tlk.). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

TALLINNA ÜLIKOOL

Aitäh ja jõudu!
merilin@tlu.ee
katarin@tlu.ee

TALLINNA ÜLIKOOL